

Дубняк Марія

кандидат юридичних наук, старший дослідник
завідувачка наукової лабораторії проблем штучного інтелекту і права
наукового центру цифрової трансформації і права, Державної наукової
установи “Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України”
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7281-6568>

РОЛЬ ДЕКОНСТРУКЦІЇ НАРАТИВІВ ПРО ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОГНІТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасних умовах глобальної цифрової трансформації традиційні підходи до інформаційної безпеки, зосереджені переважно на захисті цілісності даних та стійкості технічних систем, не повною мірою охоплюють сучасні виміри загроз. Поняття «когнітивної безпеки» активно використовується в науковому дискурсі, стратегічних комунікаціях, документах щодо когнітивної війни та протидії дезінформації, хоча ще не отримало усталеного нормативно-правового закріплення. НАТО розглядає людське сприйняття, мислення та прийняття рішень як окремий простір впливу, а когнітивну війну — як вплив на те, як люди сприймають реальність і ухвалюють рішення [1]. У межах цієї публікації, під когнітивною безпекою будемо розуміти «заходи та стратегії для захисту когнітивних процесів, інтелектуальних зусиль та психологічного благополуччя індивідів і суспільства від впливів, що можуть спотворити перспективи та оцінки, спричинити маніпуляції та зловживання інформацією. Когнітивна безпека реалізується через розвиток критичного мислення, підвищення обізнаності щодо маніпулятивних та дезінформаційних практик, а також розуміння психологічних механізмів впливу на сприйняття та рішення» [2, с. 281].

Особливої гостроти проблема поширення наративів про штучний інтелект, які впливають на індивідуальні рішення особи, та спотворюють суспільне сприйняття технологій, набуває через розмивання межі між науковим прогнозуванням та ідеологічним конструюванням моделей майбутнього. Таке наративне конструювання нової реальності в епоху ШІ здійснюється, переважно через публіцистичні блоги лідерів технологічної індустрії С. Альтмана, І. Маска, М. Андриссен, Р. Курцвейла.

Аналіз сучасного дискурсу про штучний інтелект свідчить про формування низки впливових наративів, що визначають суспільне сприйняття цифрового майбутнього. Так, у публікаціях С. Альтмана (Sam Altman) домінує наратив

технологічної неминучості та прискорення прогресу, відповідно до якого розвиток штучного інтелекту розглядається як закономірний етап еволюції цивілізації, здатний забезпечити безпрецедентне зростання продуктивності та суспільного добробуту [3, 4]. Для І. Маска (Elon Musk) характерним є наратив екзистенційного ризику, у межах якого надрозумний штучний інтелект постає потенційною загрозою для людства та потребує посиленого контролю й регулювання [5]. М. Андріссен (Marc Andreessen) послідовно відстоює технооптимістичний наратив, згідно з яким технології та штучний інтелект є основними рушіями людського процвітання, а суспільні побоювання щодо них переважно ґрунтуються на необґрунтованих страхах [6]. Водночас у працях Р. Курцвейла (Ray Kurzweil) простежується трансгуманістичний наратив технологічної еволюції людини, який передбачає поступове стирання меж між людиною і машиною та досягнення технологічної сингулярності як нового етапу розвитку людства [7]. Попри відмінності у змісті зазначених наративів, усі вони формують певні когнітивні моделі сприйняття майбутнього, впливаючи на оцінку ризиків, можливостей та соціальних наслідків поширення штучного інтелекту.

Концепція «м'якої сингулярності» [3], що активно просувається С. Альтманом, є яскравим прикладом такого конструювання, де майбутнє подається не як варіант розвитку, а як безальтернативна даність. Популяризаційні тексти, що транслують подібні візії, стають ключовим каналом впливу на когнітивні установки суспільства.

Для глибокого розуміння природи сучасних викликів необхідно звернутися до природи наративу як інструменту стратегічних комунікацій. Спираючись на доктрину НАТО, ми визначаємо наратив не просто як розповідь, а як системний метод управління інформаційним середовищем через використання слів, образів та дій для впливу на поведінку аудиторії з метою досягнення конкретного результату [8, с. 25].

Глибинна загроза сучасних наративів про штучний інтелект полягає у їхньому специфічному філософському підґрунті, яке систематично руйнує критичність сприйняття. Детальний аналіз дозволяє виокремити чотири деструктивні світоглядні компоненти.

Першим є технологічний детермінізм, який стверджує, що техніка розвивається автономно, ігноруючи волю людини. У текстах С. Альтмана [3] це проявляється через тези про «прискорення темпів розвитку», де прогрес виглядає як стихійне явище, що позбавляє людину статусу свідомого творця історії.

Другим компонентом є трансгуманізм, який через концепт «підключення» до цифрових систем девальвує автономію людини як біологічної істоти.

Третім елементом є техноутопізм, що підміняє тверезий правовий аналіз ризиків релігійною вірою у «нові чудеса» та «неймовірне багатство» внаслідок застосування ШІ у всіх сферах суспільного життя. Обіцянки колонізації космосу чи миттєвого вирішення проблем фізики за допомогою ШІ створюють когнітивну завісу, яка приховує реальні соціальні конфлікти та наукові проблеми вирішення таких задач.

Четвертим, найбільш небезпечним компонентом, є еволюційний історизм. Використання утилітарної логіки для виправдання зникнення цілого класу професій внаслідок заміни ШІ майбутнім колективним благом формує механізм «когнітивного пом'якшення» ризиків. Використання займенника «ми» [3,6] у маніпулятивному контексті («ми будуємо», «ми дізнаємося») розмиває індивідуальну відповідальність корпорацій, підміняючи її ілюзією колективної участі всього людства у процесі, який насправді контролюється вузьким колом розробників технологій ШІ.

У результаті людина перетворюється із суб'єкта права на об'єкт експерименту — на «дослідницький майданчик» для тренування алгоритмів штучного інтелекту.

Методологія деконструкції наративів як інструмент відновлення когнітивної автономії має посісти самостійне місце у механізмах захисту у правовій та інформаційній культурі цифрової епохи. Ми розглядаємо деконструкцію не лише як метод лінгвістичного аналізу, а як стратегічний інструмент виявлення прихованих ідеологем та відокремлення технологічних фактів від аксіологічних маніпуляцій.

Формування контрнاراتивного мислення є необхідною умовою когнітивної безпеки, оскільки воно дозволяє особі розпізнати початок маніпулятивного впливу та окремі техніки, які для цього застосовуються.

Забезпечення когнітивної безпеки потребує негайної інституціалізації та розширення меж правового регулювання. Центральним об'єктом правового захисту має стати когнітивна автономія особистості. Критична інформаційна грамотність, або метаграмотність, у цьому контексті має розглядатися не як освітня опція, а як обов'язковий елемент сучасної правової та інформаційної культури. Етичний вимір проблеми полягає у протидії дегуманізації, адже риторика мас-медіа готує суспільство до відмови від приватності та делегування життєво важливих рішень штучному інтелекту.

Висновки: Підсумовуючи, слід констатувати, що забезпечення когнітивної безпеки в епоху штучного інтелекту є неможливим без активної деконструкції панівних технологічних наративів. Проведений аналіз доводить, що тексти, які

на перший погляд здаються лише популяризацією науки, насправді містять глибоко вмонтовані конструкції, спрямовані на зниження суспільного опору та легітимізацію радикальних змін. Деконструкція виступає не просто аналітичною вправою, а фундаментальним способом збереження людської автономії та можливості свідомого вибору в умовах тотальної цифровізації. Розвиток когнітивної безпеки через формування контрнарративного мислення є наріжним каменем для забезпечення правової визначеності.

Список використаних джерел:

1. Cognitive Warfare: Strengthening and Defending the Mind. NATO Allied Command Transformation. 2023. April 5. URL: <https://www.act.nato.int/article/cognitive-warfare-strengthening-and-defending-the-mind/> (дата звернення: 12.05.2026).
2. Кобець Т. А. Основні підходи до розуміння «когнітивна безпека» в сучасній науці: політичний та інформаційний аспект. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2023. Вип. 49. С. 278–285. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.34>.
3. Altman S. The Gentle Singularity. Sam Altman Blog. 2025. June 11. URL: <https://blog.samaltman.com/the-gentle-singularity> (дата звернення: 12.05.2026)
4. Altman S. The Intelligence Age. Sam Altman Blog. 2024. September 23. URL: <https://blog.samaltman.com/the-intelligence-age> (дата звернення: 04.06.2026)
5. Musk E. Remarks at the U.S. National Governors Association Summer Meeting. National Governors Association. 2017. URL: <https://www.nga.org> (дата звернення: 04.06.2026).
6. Andreessen M. The Techno-Optimist Manifesto. Andreessen Horowitz. 2023. URL: <https://a16z.com/the-techno-optimist-manifesto> (дата звернення: 04.06.2026).
7. Kurzweil R. The Singularity Is Nearer: When We Merge with AI. New York : Viking, 2024. 432 p.
8. NATO. Allied Joint Doctrine for Strategic Communications (AJP-10) (Edition A, Version 1, UK Change 1). 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/allied-joint-doctrine-for-strategic-communications-ajp-10> (дата звернення: 12.05.2026).